

Beata RUSEK

Pozwólmy uczniom mówić

Od końca lat sześćdziesiątych kompetencja komunikacyjna jest uważana za tę najważniejszą w nauczaniu języków obcych. Jednak w rzeczywistości szkolnej to kompetencja lingwistyczna jest wciąż tą, której poświęca się najwięcej czasu lekcyjnego i którą się najwyżej ocenia. A jest przecież rzeczą oczywistą, że życie przeegzaminuje naszych uczniów właśnie z języka mówionego, nie z umiejętności stosowania reguł gramatycznych w ćwiczeniach. Chociaż od wielu lat powstają podręczniki nastawione na nauczanie komunikacyjne, umiejętność swobodnego wypowiedzania się absolwentów szkół średnich pozostawia wiele do życzenia.

Należałoby odpowiedzieć na pytanie, czym jest sprawność komunikacyjna. To szeroko rozumiana swoboda wypowiedzi, to przede wszystkim umiejętność aktywnego słuchania i reagowania na wypowiedź partnera, umiejętność jasnego referowania, trafnego argumentowania, owocnego dyskusowania, skutecznego pertraktowania. Aby posiadać te umiejętności, trzeba ich doświadczyć, wytrenować je. Uczniowi trzeba stworzyć okazję, aby sprawdził się jako prowadzący dyskusję, komentator, reporter, uczestnik dyskusji, słuchacz. Opuszczając szkołę uczniowie nie są przygotowani do komunikowania się w języku obcym. Aby mogli się tego nauczyć, trzeba pozwolić im mówić, mówić spontanicznie. Recytując wyuczone na pamięć wypracowania, opowiadając w ten sam sposób opanowane czytanki, nie zdobędą kompetencji komunikacyjnej.

Z praktyki szkolnej wiemy jednak, że uczniowie nie chcą mówić, zmobilizowanie ich do aktywności ustnej jest rzeczą bardzo trudną i wymaga od nauczyciela nie lada wysiłku. Nikomu nie jest obca sytuacja, kiedy po zadaniu pytania lub prośbie o dyskusję w klasie zapada cisza, uczniowie chowają głowy w zeszyty. Po chwili odzywa się dwóch, trzech — zwykle tych samych uczniów. Dlaczego tak jest?

- Uczniowie doskonale zdają sobie sprawę z tego, że nauczycieli interesuje wyłącznie poprawność językowa, nie treści, które przekazują, nie ich osobiste zdanie. Jeśli chcemy ćwiczyć sprawność komunikacyjną, musimy się skupić na komunikacji samej w sobie, nie na kompetencji lingwistycznej. Perfekcjonizm nauczycieli, objawiający się korektą błędów w trakcie wypowiedzi wprowadza element stresu i prowadzi do zachwiania pewności siebie ucznia.
- Uczniowie boją się popełniania błędów, boją się złej oceny. Ogromna ich większość wykazuje postawę asekuracyjną, zgodnie z zasadą „mowa jest srebrem, a milczenie złotem”. Jeśli nie mówię, nie mogę popełnić błędu, a tym samym nie mogę zostać źle oceniony.

- Wielu uczniów, zwłaszcza tych nieśmiałych, chciałoby zabrać głos, lecz zanim zbiórą się na odwagę, „dyżurni od mówienia” zrobią to za nich lub zniecierpliwiony nauczyciel sam odpowie na swoje pytanie.
  - Często bardziej niż złej oceny uczniowie obawiają się kompromitacji, zwłaszcza jeśli w klasie panuje nieprzyjazna atmosfera.
  - Elementem hamującym aktywność uczniów jest również zbyt szybkie przechodzenie od pracy samodzielnej do wypowiedzi przed klasą. Lepszym wariantem jest praca w kilku etapach:
    1. Krótka samodzielna refleksja nad tematem;
    2. Wymiana myśli z partnerem;
    3. Przedyskutowanie tematu w małej grupie;
    4. Dopiero tak przygotowani uczniowie będą gotowi do podjęcia dyskusji lub zaprezentowania wyników pracy na plenum.
  - Pasywność uczniów w dużym stopniu jest uwarunkowana nadaktywnością nauczyciela, jego dominującą rolą na zajęciach. Relacja nauczyciel – uczeń jest niesłychanie ważna dla sukcesu komunikacyjnego. W polskich szkołach pokutuje wciąż schemat nauczyciela – wykładowcy. Nauczyciel przygotowuje się do zajęć, starając się, aby były jak najbardziej ciekawe, urozmaicone. Nastawiony wyłącznie na odbiór uczniów oczekuje rozrywki. Nauczyciel prowadzi zajęcia, przekazuje wiedzę, stoi w centrum, pyta, decyduje o tym, co jest ważne, co poprawne, ocenia, dba o dyscyplinę, dba o to, aby uczniowie na zajęciach pracowali. Uczeń słucha, wykonuje polecenia, odpowiada na pytania, odrabia pracę domową, nie wykazuje inicjatywy. Stara się zadowolić oczekiwania nauczyciela, aby otrzymać dobrą ocenę. (por. Donath, 1997: online)
  - Uczniowie mają często roszczeniowy stosunek do szkoły. Uważają, że to zadaniem nauczyciela jest nauczyć ich języka. Nie czują się odpowiedzialni za własną naukę.
  - Również duża ilość osób w klasie, zbyt mała ilość godzin zajęć językowych, złe warunki lokalowe naszych szkół wpływają niekorzystnie na aktywność komunikacyjną uczniów.
  - Według Bertrauda na zajęciach języka obcego 2/3 czasu mówi nauczyciel, a tylko 1/3 czasu przypada na uczniów. Jeśli w klasie jest 20 uczniów i lekcja trwa 45 minut, to na każdego ucznia przypada 45 sekund. (por. Storch, 1996, online) Nie ulega wątpliwości, że jest rzeczą niemożliwą, aby uczniowie mogli nabrać niezbędnej pewności siebie i wyćwiczyć zachowania komunikacyjne przy tak minimalnym czasie przeznaczonym na doskonalenie tej sprawności. Ten czas można znacząco wydłużyć, pracując w małych grupach, które dają możliwość prowadzenia konwersacji wielu uczniom równocześnie. Niestety nie korzysta się z tego zbyt często. Istnieje kilka powodów, dla których nauczyciele unikają tej formy pracy:
    - jest czasochłonna i wprowadza pewne zamieszanie na zajęciach,
    - nie daje nauczycielowi możliwości sterowania pracą uczniów ani poprawiania wszystkich błędów,
    - istnieje obawa, że uczniowie nie pracują, tylko zajmują się swoimi sprawami, lub że w grupie pracuje jedna osoba za wszystkie pozostałe,
    - często uważa się, że praca w grupach jest mało efektywna.
- Każdy z tych argumentów ma zapewne swoje uzasadnienie. Jestem jednak przekonana, że odpowiednio zorganizowana praca w grupach ma zdecydowanie więcej dobrych niż złych stron (Klippert, 1999).

- Praca w grupach powinna uczyć współpracy, a nie konkurencji. Wszyscy członkowie grupy odpowiadają za wyniki jej pracy.
- Uczniowie otrzymują możliwość samodzielnej pracy, przejmują odpowiedzialność za własne uczenie się, zyskują wiarę we własne siły, przekonanie, że potrafią zrobić coś sami.
- Praca w grupach, eliminując stres związany z osobą nauczyciela i jego oceną, pozwala na pełną swobodę wypowiedzi.

Trzeba jednak pamiętać o kilku prostych zasadach nie pozwalających uczniom na „duchową ucieczkę” z zajęć i gwarantujących efektywną pracę w grupach.

- Bardzo ważnym elementem są ćwiczenia integrujące, które pozwolą na wzajemne poznanie się, ponieważ łatwiej nawiązać dialog z ludźmi, których się zna. Przyjazna atmosfera panująca w klasie, wzajemne zaufanie i pewność, że w razie niepowodzenia nie zostanie się wyśmianym, ma ogromne znaczenie dla udanej komunikacji w grupach.
- Skład grupy powinien być dobierany przypadkowo, aby uniknąć tworzenia się grup wzajemnej adoracji/ klik, które mają sobie zawsze do opowiedzenia mnóstwo rzeczy nie związanych z tym, co się właśnie dzieje na zajęciach, oraz dać okazję wymiany myśli z różnymi osobami.
- Aby uczniowie wiedzieli, że ich działania mają sens i cel, każda praca w grupie powinna być w miarę możliwości zakończona prezentacją na forum całej klasy.
- Uczniowie nie powinni wiedzieć, kto z nich będzie musiał przedstawić klasie wyniki pracy grupy. Po zakończeniu pracy nauczyciel losuje jedną osobę i prosi ją o wystąpienie przed klasą. W ten sposób wszyscy członkowie grupy zostają zmobilizowani do aktywnej pracy.
- Nauczyciel powinien w miarę możliwości nie ingerować w pracę grupy. To uczniowie powinni sami zadbać o dyscyplinę pracy. Można poprosić jednego z nich (np. najmłodszego), aby szczególnie na to uważał. Uczniowie sami w sobie stanowią ogromny potencjał i trzeba go tylko wykorzystać. Jeśli zaś wyczują oni gotowość prowadzącego do szybkiego reagowania w przypadku problemów, szybko zrzucą na niego całą odpowiedzialność i przestaną samodzielnie szukać rozwiązań. Nauczyciel musi obciążyć ich odpowiedzialnością za pewne zadania i zaufać, że im podołają.

Oto kilka przykładowych form pracy, mobilizujących wielu uczniów równocześnie do wypowiedzi w języku obcym:

1. Stationengespraech (Klippert, 1998: 144)

Nauczyciel organizuje w sali kilka punktów (tzw. stacji) z różnymi materiałami do rozmowy, a uczniowie „wędrują” w grupach od jednej stacji do drugiej, prowadząc przy każdej rozmowę. Chciałabym zaprezentować to ćwiczenie jako sposób na analizę tekstu piosenki Clemensa Bittlingera pod tytułem *Aufsteh'n, aufeinander zugeh'n*, która może być pretekstem do rozmowy na temat uprzedzeń w dzisiejszym świecie.

AUFSTEH'N, AUFEINANDER ZUGEH'N

Wir wollen aufsteh'n, aufeinander
zugeh'n
voneinander lernen, miteinander
umzugeh'n.

Aufsteh´n, aufeinander zugeh´n
und uns nicht entfernen, wenn wir
etwas nicht versteh´n.

1. Viel zu lange ´rumgelegen
viel zu viel schon diskutiert.
Es wird Zeit, sich zu bewegen,
höchste Zeit, dass was passiert.

2. Jeder hat was einzubringen —
diese Vielfalt wunderbar.
neue Lieder woll´n wir singen,
neue Texte laut und klar.

3. Diese Welt ist uns gegeben
Wir sind alle Gäste hier
Wenn wir nicht zusammen leben
kann die Menschheit nur verlier´n.

4. Dass aus Fremden Nachbarn
werden
dass geschieht nicht von allein.
Dass aus Nachbarn Freunde
werden
dafür setzen wir uns ein.

T: Clemens Bittlinger

M: Purple Schulz/Josef Piek/Clemens Bittlinger

- A. Każdy uczeń otrzymuje kopię tekstu. Na stronie spodniej każdej kopii znajduje się cyfra: 1,2,3 lub 4. Dzięki temu będzie można później szybko stworzyć grupy. Następnie uczniowie słuchają utworu, mając pełny tekst przed oczami. Po wysłuchaniu zostaje omówione słownictwo, którego nieznanostwo utrudnia zrozumienie.
- B. Stationengespräch. W czterech różnych miejscach sali należy umieścić po jednej zwrotce piosenki. Powinny to być w miarę możliwości duże kartony, tak aby tekst i jedna z czterech cyfr (1,2,3,4) były dobrze widoczne. Uczniowie sprawdzają, jaka cyfra znajduje się na ich kopii i zbierają się przy zwrotce o tym samym numerze. W ten sposób powstają 4 grupy, które otrzymują to samo zadanie: „Jak rozumiecie tekst tej zwrotki? Co ona może oznaczać?” Ważne jest, aby każdy zabrał głos. Można wybrać jedną osobę (na przykład najstarszą, najmłodszą itp.), która będzie za to odpowiedzialna. W tym ćwiczeniu pomocny będzie dzwonek, którego sygnał będzie oznaczał przejście do następnej stacji, czyli omówienie kolejnej zwrotki. W ten sposób wszyscy uczniowie mają okazję wypowiedzieć się na temat każdej zwrotki.
- C. Po przejściu wszystkich stacji, czyli po krótkim omówieniu wszystkich zwrotek (czas przeznaczony na każdą stację nie powinien przekraczać 5 – 7 minut), zadaniem każdej grupy jest przygotowanie szczegółowej analizy „swojej” zwrotki, to znaczy tej, której numer znajduje się na kopiach tekstu (10 – 15 minut).

D. Na zakończenie każda grupa przedstawia wyniki swojej pracy. Można to przeprowadzić na różne sposoby, np.:

- w czasie prezentacji każdy członek grupy zabiera głos,
- grupa wybiera osobę relacjonującą,
- nauczyciel, np. za pomocą kart do gry, losuje ucznia, który przedstawi wyniki analizy grupy. (Każdy uczeń losuje jedną kartę. Ten, kto wylosuje asa, opowiada o pracy jego grupy).

Ważne jest, aby uczniowie przed przystąpieniem do pracy w grupach wiedzieli, który wariant obowiązuje.

Impulsem do rozmowy w tym ćwiczeniu mogą być również obrazki, karykatury, aforyzmy, przysłowia lub inne teksty.

2. Doppelkreis — Podwójny krąg (Klippert, 1998: 132)

Tę formę pracy można wykorzystać jako podsumowanie jakiegoś tematu lub wprowadzenie do nowego. Przykładowym tematem może być środowisko naturalne. Nauczyciel rozkłada na podłodze ilustracje związane z otoczeniem człowieka. Materiał powinien być różnorodny, skłaniający do refleksji, ukazujący z jednej strony piękno przyrody, jej potęgę, ale również i niszczycielski wpływ człowieka na nią.

Uczniowie przez trzy minuty przyglądają się zdjęciom i wybierają jedno, które im się najbardziej podoba, które w jakiś sposób do nich przemawia. Następnie siadają parami naprzeciwko siebie, tworząc dwa kręgi. Nauczyciel prosi uczniów kręgu wewnętrznego B, aby przesunęli się o 4 miejsca w prawo i opowiedzieli partnerowi, dlaczego wybrali tę fotografię, co na niej jest, z czym im się kojarzy. Zadaniem ucznia A jest uważnie słuchać, a następnie streścić wysłuchaną wypowiedź, aby się upewnić, czy dobrze wszystko zrozumiał.

W następnej fazie ćwiczenia uczniowie kręgu zewnętrznego A przesuwają się o kilka miejsc w lewo i sytuacja się powtarza. Tym razem uczeń A prezentuje swój obrazek, później słucha relacji partnera i sprawdza, czy został dobrze zrozumiany.

W trzecim etapie, poprzez odliczanie do pięciu, zostaje stworzonych pięć grup (jedyńki razem, dwójki razem itd.). W tych grupach każdy uczeń po raz drugi opowiada o swoim zdjęciu. Zadaniem grupy jest wybrać dwie najciekawsze fotografie, które następnie zostaną przedstawione całej klasie. Za pomocą kart do gry nauczyciel losuje dwie referujące osoby. Ważne jest, że osobą referującą nie musi być uczeń, który dany obrazek wybrał. Dzięki temu uczniowie uczą się aktywnego słuchania, zadawania pytań, streszczania usłyszonej wypowiedzi.

Ostatnim etapem jest prezentacja. Nauczyciel prosi jednego z uczniów o rozpoczęcie prezentacji, a pozostałych o włączenie się do niej, nawiązując do opisanych wcześniej ilustracji.

W tej formie pracy każdy uczeń ma bardzo dużo czasu na mówienie, powtarza swoją wypowiedź, utrwalając słownictwo i nabierając pewności siebie, uczy się słuchać partnera, co jest niezbędne dla udanej komunikacji.

3. Thesenbewertung (Klippert, 1998: 62)

Punktem wyjściowym następnego ćwiczenia jest lista kilku stwierdzeń związanych z omawianym właśnie tematem. Muszą być one kontrowersyjne, aby pobudzić do dyskusji, np.:

Lp.	TEZY	+ 3	+ 2	+ 1	- 1	- 2	- 3
1	Palenie wspomaga koncentrację, dzięki temu paląca młodzież osiąga w szkole lepsze rezultaty						
2	Palenie powinno być nielegalne itp.						
3							
4							
5							

Uczniowie otrzymują kopie z tezami, z których jedna jest zakreślona. Zgodnie z zakreśloną tezą zostaną później stworzone grupy. Pierwszym etapem jest praca samodzielna. Uczniowie czytają stwierdzenia i zastanawiają się, jakie jest ich własne zdanie. Mogą wypowiedzieć w 100% aprobować (+ 3) lub też zupełnie się z nią nie zgadzać (– 3). Powinni zanotować sobie krótką argumentację.

Kolejnym krokiem jest stworzenie grup, zadaniem których jest po pierwsze krótka wymiana opinii o tezach niezakreślonych, a następnie szczegółowe przeanalizowanie i ustalenie wspólnego stanowiska w kwestii tezy zakreślonej.

Ostatnią fazą ćwiczenia jest prezentacja przemyśleń grup na forum całej klasy.

4. Wypracowanie inaczej (por. Klippert, 1998)

Częstą pracą domową jest pisanie wypracowań lub opowiadań, które później są odczytywane lub recytowane z pamięci w klasie. Nie rozwija to kompetencji komunikacyjnej. Można jednak takie zadanie domowe wykorzystać do ćwiczenia swobodnego wypowiedzianego w języku obcym.

Temat pracy domowej mógłby np. brzmieć: Opisz jakieś zabawne zdarzenie z dzieciństwa.

Zamiast prosić o odczytanie prac, można dać uczniom kilka minut czasu, aby zastanowili się, co w ich opowiadaniu jest najistotniejsze i wybrali kilka słów kluczowych, tworząc w ten sposób niejako plan opowiadania. Następnie wszyscy zbierają się w kręgu. Nauczyciel, korzystając z wcześniej przygotowanych karteczek z imionami uczniów, losuje tego, który jako pierwszy, bazując na przygotowanych słowach kluczowych, opowie historię ze swojego dzieciństwa. Zadaniem pozostałych uczniów jest uważnie słuchać i zadawać pytania, jeśli coś jest niejasne. Po zakończeniu swojego opowiadania uczeń ten losuje następną osobę, która zanim rozpocznie swoje opowiadanie, musi najpierw streścić usłyszaną wypowiedź. Wylosowany uczeń zostaje wyjęty z pliku imion tylko na jedną kolejkę, w ten sposób przez cały czas trwania ćwiczenia każdy uczeń poza jednym może zostać „wywołany” do opowiedzenia wypowiedzi kolegi. Dzięki temu istnieje konieczność stałej koncentracji, uczniowie nie mają możliwości tzw. „wylączenia się”.

Tę samą formę możemy wykorzystać, prosząc uczniów o przyniesienie różnych zdjęć, rysunków związanych z danym zagadnieniem.

Podsumowując:

— zadaniem zajęć językowych nastawionych na ćwiczenie aktywności ustnej jest przełamanie lęków uczniów oraz zmobilizowanie ich do aktywnego uczestnictwa w lekcji. Nauczyciel nie może poprzestać na przedstawieniu uczniom pewnego repertuaru środków językowych, musi im również dać okazję spontanicznego zastosowania ich w określonych sytuacjach.

- Przechodząc stopniowo od pracy indywidualnej, poprzez tandem, następnie grupę i prezentując wyniki na forum klasy, uczniowie ćwiczą nie tylko mówienie jako takie, ale również aktywne słuchanie, argumentowanie, dyskusowanie. Zyskują przy tym pewność siebie potrzebną do wystąpienia przed klasą.
- Przypadkowo dobierając grupy, nauczyciel dba o to, aby nie pracowały ze sobą wciąż te same osoby, co z jednej strony zapobiega prywatnym rozmowom, a z drugiej strony wpływa pozytywnie na kreatywność grupy.
- Losowy wybór osoby referującej wyniki pracy grupy na plenum mobilizuje wszystkich członków grupy do pracy i uczy odpowiedzialności za to, co się dzieje w grupie.
- Nauczyciel musi pamiętać o tym, aby swoją nadaktywnością nie odbierać uczniom inicjatywy i nie przejmować za nich odpowiedzialności.
- Poprawa sprawności komunikacyjnej uczniów niesie ze sobą dobre zmiany zarówno dla nauczyciela, jak i uczących się, bowiem sukces komunikacyjny wpływa pozytywnie na motywację uczniów; zyskują oni wiarę we własne siły, stają się bardziej samodzielni, chętniej zabierają głos na lekcji, utrwalając nabytą kompetencję komunikacyjną. Z drugiej zaś strony sprawność komunikacyjna uczniów w znacznym stopniu odciąża nauczyciela, uczniowie stają się aktywniejsi, ich rozmowy sprawniejsze, praca w grupach harmonijna. Wszystkie te aspekty wpływają bardzo pozytywnie na motywację nauczyciela.

Literatura

- Donath, R.: Englischunterricht in der Informationsgesellschaft. <http://www.englisch.schule.de/Didaktik.htm>.
- Gosewitz, U.: Lehrziel: „Kommunikative Kompetenz“ in Unterrichtspraxis und theoretische Fundierung in Deutsch als Fremdsprache, Goethe-Institut München 1984.
- Klippert, H.: Kommunikationstraining. Übungsbausteine für den Unterricht II Beltz Verlag, Weinheim und Basel 1998.
- Klippert, H.: Teamentwicklung im Klassenraum. Übungsbausteine für den Unterricht Beltz Verlag, Weinheim und Basel 1999.
- Storch, G.: Interaktion im DaF-Unterricht: die Verlegung von Rede- und Handlungsstrategien. <http://www.uni-konstanz.de/ZE/Bib/vv/sli/30stor.htm>.